

docere et doceri (tanítani és tanítva lenni)

Időszaki kiállítás
a Pannonhalmi Főapátsági Könyvtárban
az ISKOLA kulturális évadban
2026. március 21. és 2027. március 21. között

A Pannonhalmi Főapátság *kulturális évadai* az elmúlt évtizedben egy-egy *hívószó* köré szerveződtek. E hívószó jegyében rendezik meg a képzőművészeti, a zenei, a spirituális és teológiai programokat, és ehhez kapcsolódik a Pannonhalmi Főapátsági Könyvtárban látható időszaki kiállítás, könyvtárlat is. 2026-ban ez a hívószó az ISKOLA. Ugyanakkor a 2026. év egy hároméves készületi időszak első éve is. 2029-ben 1500 éves évfordulója lesz annak, hogy Szent Benedek megírta Reguláját, melyben tanácsok, megállapítások, előírások és szabályok formájában összefoglalta ennek az életstílusnak a jegyeit.

Az 1500. évfordulóra a Főapátság 2026-ban hároméves készületi folyamatot indít. Az ISKOLA után 2027-ben a SZOLGÁLAT, 2028-ban a HIVATÁS lesz a kulturális évad tematikája, és így érkezünk el 2029-hez, amikor a REGULÁRA irányítjuk figyelmünket.

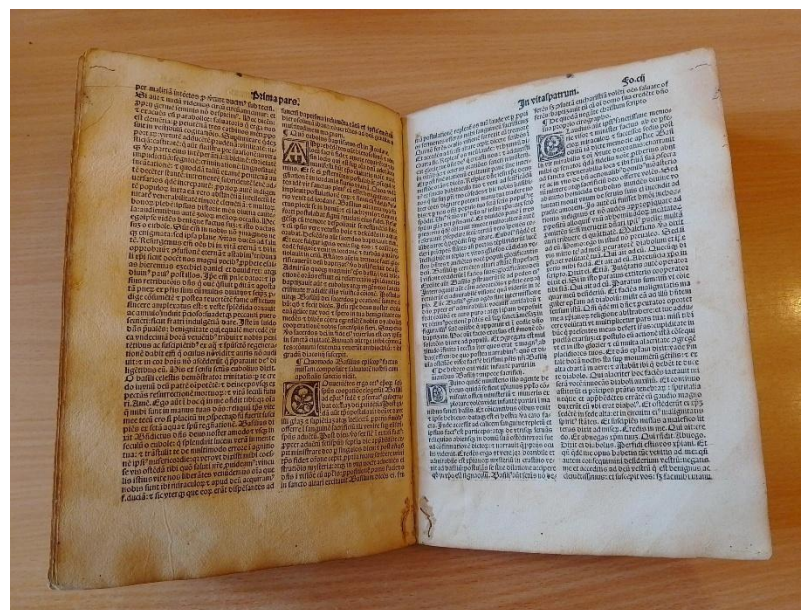
Szent Benedek 529-ban írt Regulája prológusában felvázolja a Teremtő tervét: Isten az embert arra teremtette, hogy az ő isteni életéből részesedjen. A rendalapító, művében, a Szentírásra és az „atyák tanításaira” hagyatkozva azokat a szabályokat fogalmazza meg – olykor tiltás vagy előírás formájában –, melyek az egyént a (szerzetesi) közösség támogatásával elvezethetik az üdvösségre. A bencés lelkiség-szellemiség 1500 éves életstílus, napjainkban is élhető – nemcsak szerzetesek számára.

Az ISKOLA tematikus évben a klasszicista teremkönyvtárban rendezett kis kiállításon egyrészt Szent Benedeknek arra a felszólítására fókuszálunk, melyet a Regula prológusában fogalmaz meg: *Fel kell állítanunk az Úr szolgálatának iskoláját.* (RB 0.45) Ez az iskola maga a monostor, ahol a tanulás egyrészt lelki gazdagodást jelent, tökélesedést, másrészt az olvasáson és az apáti tanításon keresztül előrehaladást a „világi” tanulmányokban, mely ismertekre – napjainkra különösen is – szüksége van a szerzetesnek ahhoz, hogy eligazodjon a világban, és segítségére lehessen a testi-lelki segítségért hozzá fordulóknak. A tanulásban: nevelésben és nevelődésben, oktatásban és tanításban fontos szerepe van a mester-tanítvány, tanár-diák kapcsolatnak. A könyvtárlat másrészt erre a sajátos kapcsolatra fordítja a figyelmet azáltal, hogy a magyar történelem nagy alakjainak, egyes „híres” bencés diákoknak is emléket állít.

1.

Fel kell... állítanunk az Úr szolgálatának iskoláját. (RB Prológus o.45)

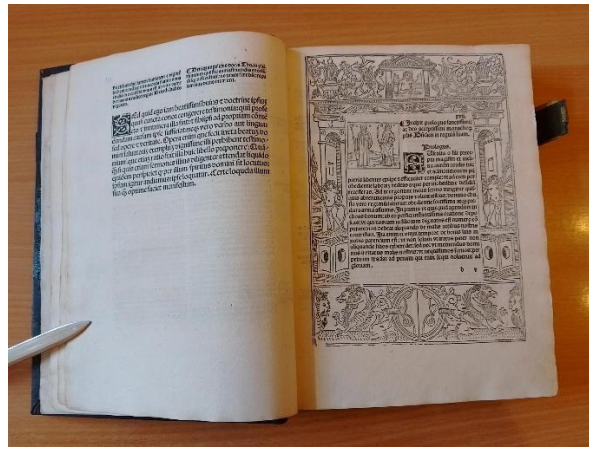
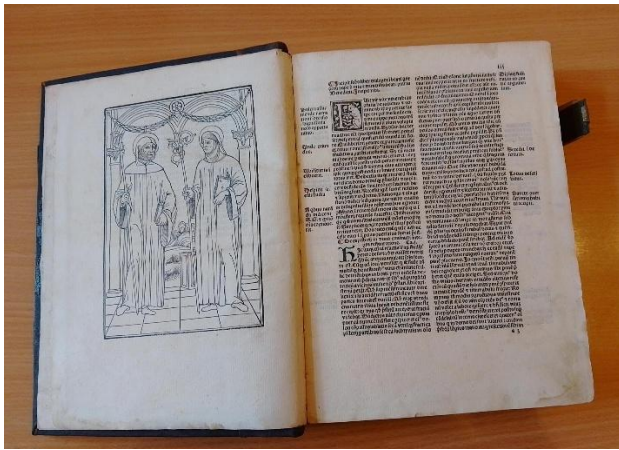
A bencés lelkiség – 1500 éves életstílus. A Regula Prológusában ezt a felszólítást fogalmazza meg Szent Benedek saját magának, kortásainak és utódainak: *Fel kell állítanunk az Úr szolgálatának iskoláját.* Ez az iskola maga a monostor, ahol a lelki életben előre haladva és a világi tanulmányokban elmélyedve, tanulva és egymást tanítva, egyénileg és közösségben megérlelődik a lélek az üdvösségre. Ebben az iskolában a legfőbb tanító a Szentírás és a Regula: ... *mindnyájan mindenben kövessék a Regulát, mint tanítójukat, és attól senki vakmerően el ne térjen* (RB 3.7), valamint a Regulát is ihlető 4-5. századi „sivatagi atyák” bölcsességei. *Aki egyébként a szerzetesélet tökéletességére igyekszik, annak számára ott vannak a szent atyák tanításai, és azok megtartása elvezeti az embert a tökéletesség magasságára.* (RB 73.2)

Pseudo Hieronymus:
Vitae patrum
Lyon, 1509

123 H 26

A *Vitae Patrum* vagy *Vitas Patrum* (Az atyák élete) a sivatagi atyáknak nevezett korai keresztény remeték és aszkéták életrajzát és bölcsességeit tartalmazó mű. Ezek a remeték – magányos éltmódjuk ellenére – kapcsolatban álltak egymással. Az egyes remeteségekből jöttek létre a remetetelepek, melyek bizonyos értelemben a későbbi monostorok-kolostorok mintáinak, illetve a keresztény szerzetesség elődjének tekinthetők. A sivatagi atyák életmódja és a hozzájuk forduló, tökéletesebb lelki életre vágyó tanítványok által lejegyzett tanítása nagy mértékben befolyásolta a keleti és a nyugati szerzetesi hagyományt. Szent Benedek, Regulájában a Szentírás mellett az atyák bölcsességeire is több helyen hivatkozik.

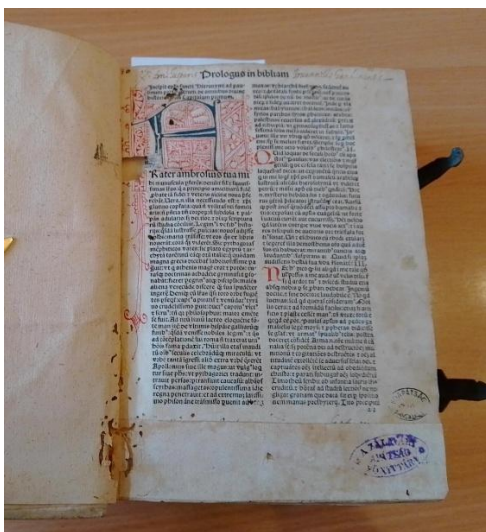

Regulae monasticorum

Velence, 1500

122 B 1

A kötet a nyugati szerzetesség atyjának tekintett Szent Benedeknek, a keleti szerzetesség megalapozójának, Nagy Szent Vazulnak, valamint Szent Ágostonnak a reguláját tartalmazza. Nagy Szent Vazul, 355 körül írt művében aszketizmusra int és a folyamatos tanulást szorgalmazza. A bencés regulát olvasva érzékelhető, hogy Szent Vazul műve nagy hatással volt Szent Benedekre. Szent Ágoston regulája egy 400 körül írt, nyolc fejezetből álló szabályzat, mely nem valamely szerzetesi közösségnek íródott, monostor alapításának szándékával, de útmutatóul szolgált egy-egy vallási közösség számára, hogy miként élje meg a hitét. A 11. században több szerzetesrend választotta ezt a regulát alapszabályául.

Biblia

Velence, 1480

122 H 23

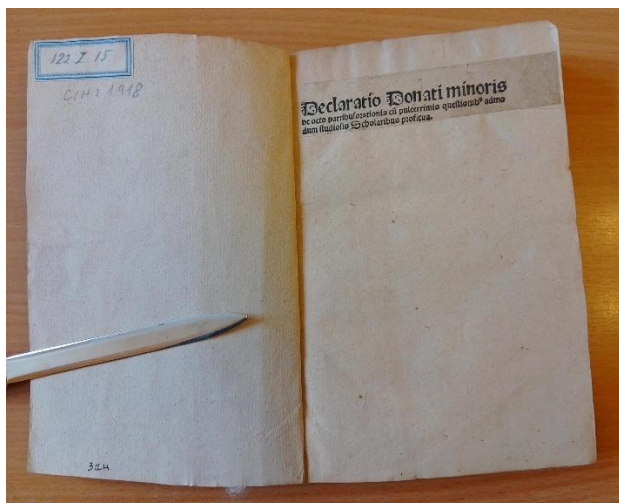
A zsidó-keresztény hagyomány a Bibliát Isten művének tartja, mely a Szentlélek sugalmazására íródott. A bibliai könyvek Isten és ember kapcsolatáról szólnak, Istennek a történelemben megvalósuló tervéről, hogy az ember – minden ember – üdvözljön. Szent Benedek Regulájának – a bencés szellemiségnek-lelkiségnek – legfőbb forrása a Szentírás. *Övezzük fel tehát derekunkat hittel és a jó cselekedetek gyakorlásával, és az evangélium vezetésével járjuk az ő útjait, hogy méltók legyünk meglátni azt, aki országába hívott minket.* (PB Prológus 0.21) A szabályok-előírások, utasítások-tanácsok megfogalmazásában számtalan szentírási idézettel találkozhatunk.

2.

**A tétlenség a lélek ellensége.
Ezért a testvérek a megállapított időben
foglalkozzanak testi munkával,
más órákban pedig szent olvasmányokkal
(RB 48.1)**

Az első magyar kolostori iskola minden bizonnyal a Szent Márton hegyi kolostorban működött, először a rendi utánpótlás képzésére. A tanárok idegenből jött bencés szerzetesek voltak. Ebben a kolostori iskolában tanítottak vagy nevelkedtek Szent István első egyházi emberei, püspökei, szónokai, akik közül többen – ma így mondanánk – tekintélyes állami tisztségviselők is lettek. Az iskola mellett itt létesült az első *másolóműhely* is, ahol az antik szerzők műveit, történeti, retorikai, szépirodalmi, teológiai és egyéb tudományos munkáit másolták, és idővel önálló műveket is létrehoztak.

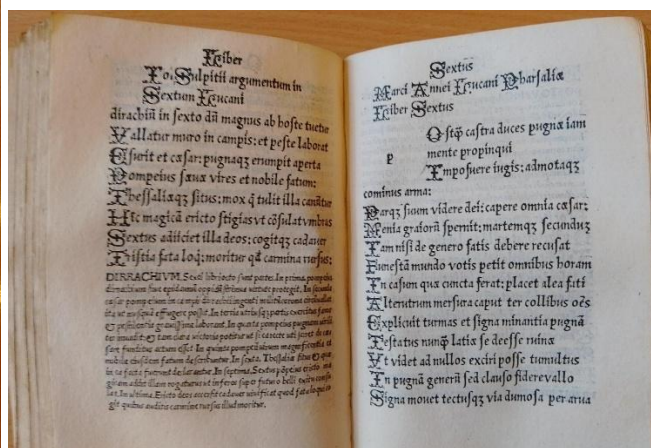
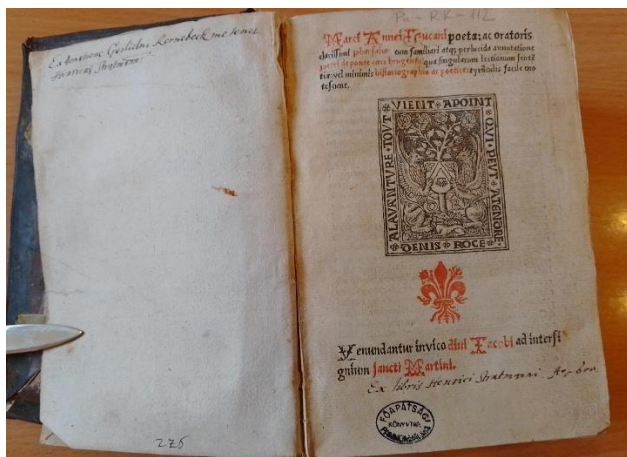
A rendalapító Szent Benedek az olvasást, tanulást, nem csupán szorgalmazza, hanem előírja Regulájában. Kolostor és könyvek összefüggenek. A pannonthalmi könyvgyűjtemény volt az első magyar *könyvtár*. Az első magyar könyvjegyzék (könyvkatalógus) egy Pannonthalmán őrzött *Szent László*-kori oklevélen maradt ránk. Jelzésértékű, hogy a könyveket a monostor kincsei között sorolja fel az okirat.

Johannes Glogoviensis:
Declaratio Donati minoris de octo partibus orationis ...
Leipzig, 1500

122-I-15

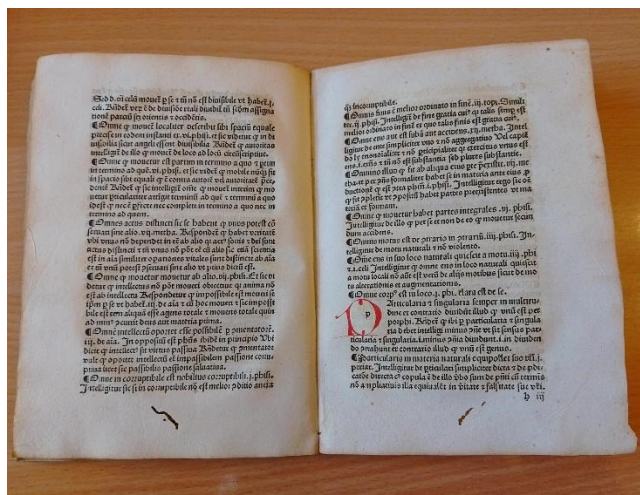
A Szent László-kori oklevélen olvasható könyvjegyzék 80 kötetet sorol fel, ez kétszer vagy akár háromszor annyi művet is jelenthet. Érdekessége, hogy nemcsak vallásos és teológiai munkákat találunk a jegyzéken, hanem profán irodalmat is. Például *Donatusnak*, a középkorban használt grammatikák (nyelvtanok) egyik jeles összefoglalójának kisebb és nagyobb *Grammaticája* és *Lucanus*, valamint *Cato* valamely műve is megtalálható volt a gyűjteményben. Ez a száz alatti kötetszám más, külföldi, korabeli kolostorokhoz képest kevés talán, de Magyarországon a 11. század még a térítések, illetve a keresztény kultúra és a keresztény állam megszilárdításának az ideje volt.

Lucanus, Marcus Annaeus Marci Annei Lucani,... Pharsalia, cum... annotatione Petri de Ponte., Paris, 1512

121-I*-11

A monostor másolóműhelyében saját használatra is másoltak-írtak műveket. Egyrészt, mert Szent Benedek előírta, hogy a napnak és az évnek bizonyos szakaszát olvasással töltsék a szerzetesek, másrészt azért, mert előállítottak – főként liturgikus – kódexeket az épülő kolostorok, püspökségek, plébániák használatára is. A középkori könyvkultúra emlékei hazánkban és a régióban is csaknem teljesen elpusztultak. A 13. századból a pannonhalmi másolóműhely egyetlen könyvformátumban fennmaradt emléke a Pannonhalmi Főapátsági Levéltárban őrzött, a legendás Uros apát készítette ún. *Liber ruber* (vörös könyv), az 1001 és 1240 között keletkezett fontosabb oklevelek gyűjteménye.

Beda Venerabilis

122-I-18

Repertorium auctoritatum Aristotelis et aliorum philosophorum Repertorium sive tabula generalis auctoritatum Aristotelis: Cum commento per modum alphabeti et philosophorum Nürnberg, c.1491

A bencések letelepedését hazánkban a 10. század végén a prágai Szent Adalbert püspöknek köszönhetjük, aki a csehektől elüldözött bencéseket Magyarországra küldte, valamint Géza fejedelemnek, aki nemcsak befogadta őket, hanem Pannónia Szent Hegyén templomot és kolostort is építtetett nekik. Az első magyar kolostori iskolában tanító szerzetesek nemcsak képzettek voltak, hanem missziós lelkületűek is. A tudományt és a keresztény kultúrát, az iskolázottságot *Szent István* különösen fontosnak tartotta, hiszen az utódjának szánt Szent Imrét nagy gondgal neveltette – bencés szerzetesekkel. Valószínű, hogy *Intelmeit* is, fiához, bencés szerzetes másolhatta-írhatta.

3.

*Hallgasd meg, ó fiam, a mester parancsait,
és hajlítsd hozzá szíved figyelmesen,
fogadd a jószágos atya intéseit készségesen ...
(RB Prológus)*

A hagyomány szerint az első bencés tanítványok között tudhatjuk Szent István királyt, Szent Imre herceget és pannonhalmi/pécsi Boldog Mórt.

Szent István

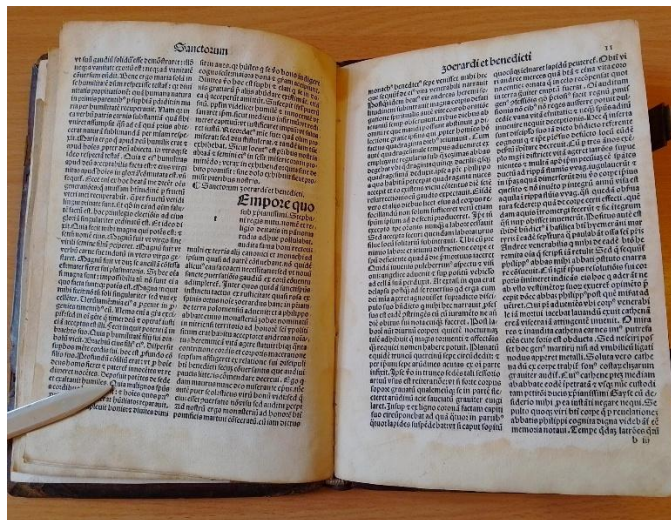
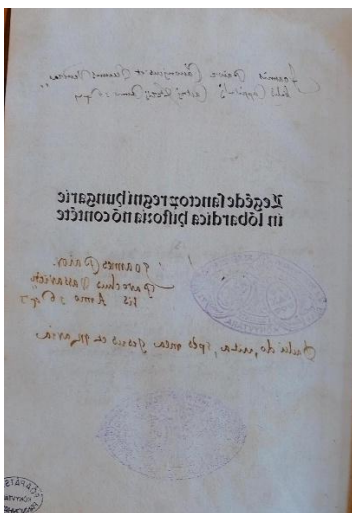
A Szent István legendáját lejegyző Hartvik püspök, a 12. század elején azt írja, hogy Géza fejedelem fiát, Isten kedveltje, Adalbert püspök, hite őszinteségeért a keresztség fehér ruhájába öltöztette, és ő lett lelki gyámola. Vajkot (a keresztség után István, a későbbi Szent István) az a prágai Szent Adalbert keresztelte meg, aki több évet élt bencés – és bazilita – szerzetesek között, Rómában. Egyesek szerint ez a tény nem felel meg a valóságnak, csak Szent Adalbert Magyarországon végzett missziós munkájának egyháztörténeti jelentőségét kívánta igazolni, ám akárhogy is volt: ha Adalbert végezte a keresztelést, bizonyára megelőzte azt egyféle felkészítés, oktatás, ha pedig nem, akkor is vitathatatlan szerepe volt az egész keresztény magyar nép evangelizálásában. Kapcsolata Géza fejedelemmel egyházpolitikai és külpolitikai szempontból is jelentős volt.

Szent Imre

A hagyomány szerint Szent Imrét nagy gonddal neveltették uralkodó szülei. 1015-től Szent Gellért, a későbbi csanádi püspök tanította, aki a Szentföldre tartva (ott szeretett volna bencés szerzetesként élni) került Magyarországra Itáliából, Velencéből. Pannonhalma első apátja, Anasztáz és pannonhalmi/pécsi Boldog Mór püspök bencések is szerették volna itt marasztalni, de leginkább azért maradt, mert Szent István rá bízta fia nevelését. Szent Gellért latin nyelvre tanította Imre herceget és elvégeztette vele a kor legmagasabb iskolai fokozatait, a triviumot (grammatika, retorika és logika) és quadriviumot (astronomia, aritmetica, geometria, musica). Minden bizonnyal tanított neki teológiát és a vallásos nevelésére is nagy figyelmet fordított. Tizenöt éves korától Imre herceg atyja mellett nevelkedett, az államirányítás tudományát, a hadvezérséget és a diplomáciát sajátította el.

Pannonhalmi/pécsi Boldog Mór

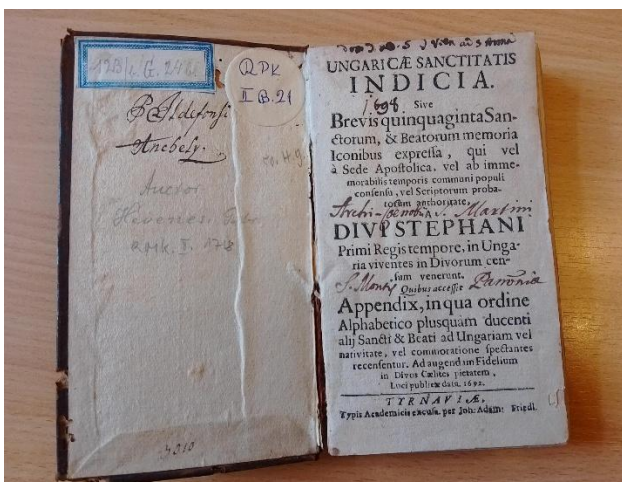
Az első magyar származású, név szerint ismert bencés szerzetest Mórnak, latinul Maurusnak hívták. 1000 körül született, 1030 körül már Pannonhalma apátja, 1036-tól pedig pécsi püspök. Pécsi püspökként ott látható a neve a Tihanyi Apátság 1055-ben kelt, Pannonhalmán őrzött alapítólevelén. A 15. századból származó misekönyvek szentként tisztelik. 1848-ban Boldog IX. Pius pápa az akkori pécsi püspök kérésére jóváhagyta nyilvános tiszteletét. 1925-ben XI. Pius a pécsi egyházmegye társvédőszentjévé nyilvánította. Pannonhalmi/pécsi Boldog Mórként, és pannonhalmi/pécsi Szent Mórként is emlegetjük. Ő írta meg az első magyar epikai művet, a Nyitra melletti Zobor-hegyi remeték, Szórád (Zoerárd) és Benedek életrajzát, melyben magát, mint egykori (pannonhalmi) iskolás gyermeket említi. A legenda ugyan latin nyelven íródott, de többszörös magyar vonatkozása miatt mégis magyar műnek mondhatjuk.

Legenda sanctorum regni Hungariae Venezia, 1498

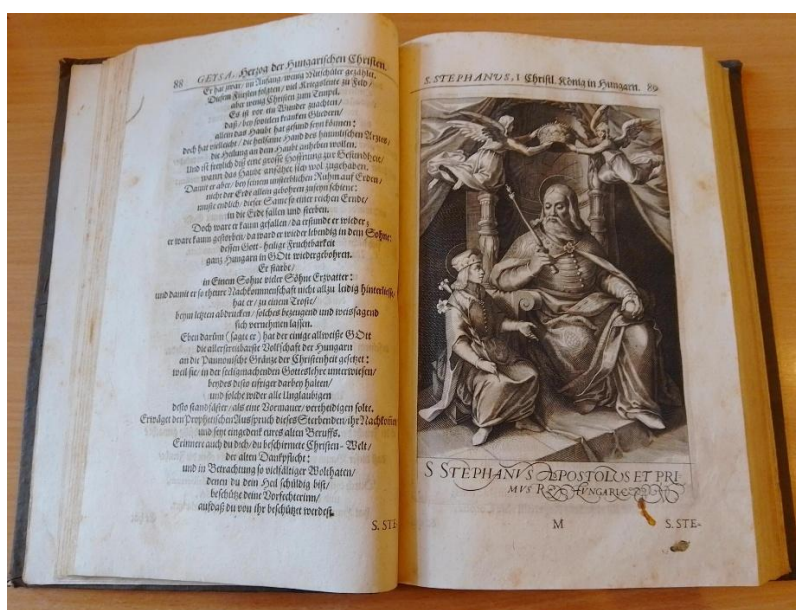
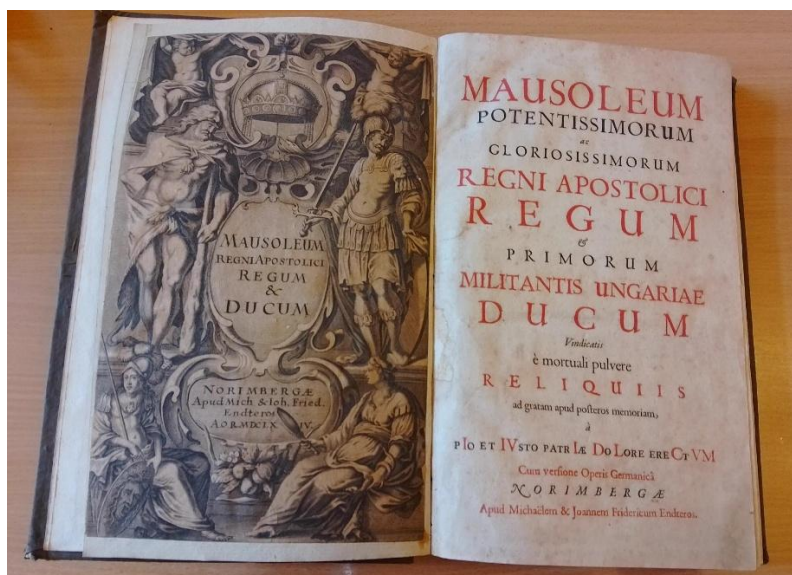
123d-E-10

A mű *Jacopo da Voragine* domonkos szerzetes által a 13. században összeállított népszerű *Legenda aurea sanctorum*, vagy magyarul Arany Legenda kiegészítése – magyar szentekről szóló történetekkel. A kötetet rövidített cím olvasható: *Lege(n)de sancto(rum) regni hungariae in lo(m)bardica historia no(n)conte(n)te*. A pannonthalmi könyvtár gyűjteményében a második kiadásából (1498, Velence) őrzünk egy példányt, mely Paep János budai könyvkereskedő költségén készült. A magyarországi ősnymtatványkatalógus és adatbázis (CIH) a pannonthalmi példányt nem ismeri.

Hevenesí Gabriel: Ungaricae sanctitatis indicia Nagyszombat, 1692

A mű szerzőjét a hazai latin nyelvű kegyességi irodalom jeles képviselőjeként tartjuk számon. A kötet a magyar szentek és boldogok életrajzát tartalmazza – ez az első hungaricum értelemben magyar gyűjtemény a biográfia műfajában. A könyvecske – melyet szép metszetek díszítenek – 1692-ben jelent meg először Nagyszombatban, latinul, majd 1695-ben és 1737-ben ismét kiadták magyar és latin nyelven. A magyar kiadás címe: *Régi Magyar Szentség*. A *Johann Sigmund Schott* és *Johann Jacob Hoffmann* bécsi rézmetszők metszeteivel illusztrált kötetben ötvenöt szent és boldog rövid életrajzát közölte Hevenesí, *Jean Bolland* hatalmas vállalkozása, az *Acta Sanctorum* nyomán.

Mausoleum potentissimorum ac gloriosissimorum regni apostolici regum et primorum militantis Ungariae ducum
Nürnberg, 1664

A mű gróf Nádasdy Ferenc költségén készült, ezért Nádasdy Mausoleumként emlegetjük. Ő kora egyik legnagyobb műgyűjtője és mecénása volt. 1620 körül vásárolta meg a magyar uralkodókat ábrázoló metszetek nyomódúcait. Ebből készült el ez a kötet, a barokk kor egyik legjelentősebb portrésorozata. A képek a hun és magyar vezetőket és királyokat (Kevétől IV. Ferdinándig) ábrázolják egészalakos metszeten. A képeket tagoló szövegek – Niccolo Avancini jezsuita drámaíró összeállítása, a német fordítás Sigmund von Birken munkája – nem törekednek teljességre és nem tudományos igényűek, inkább a középkori történetírás stílusát követik, a történelmet az uralkodók élete-életrajza segítségével mesélik el.

4.

... szólni és tanítani a mester dolga,
a tanítványokhoz a hallgatás és az odafigyelés illik.
(RB 6.6)

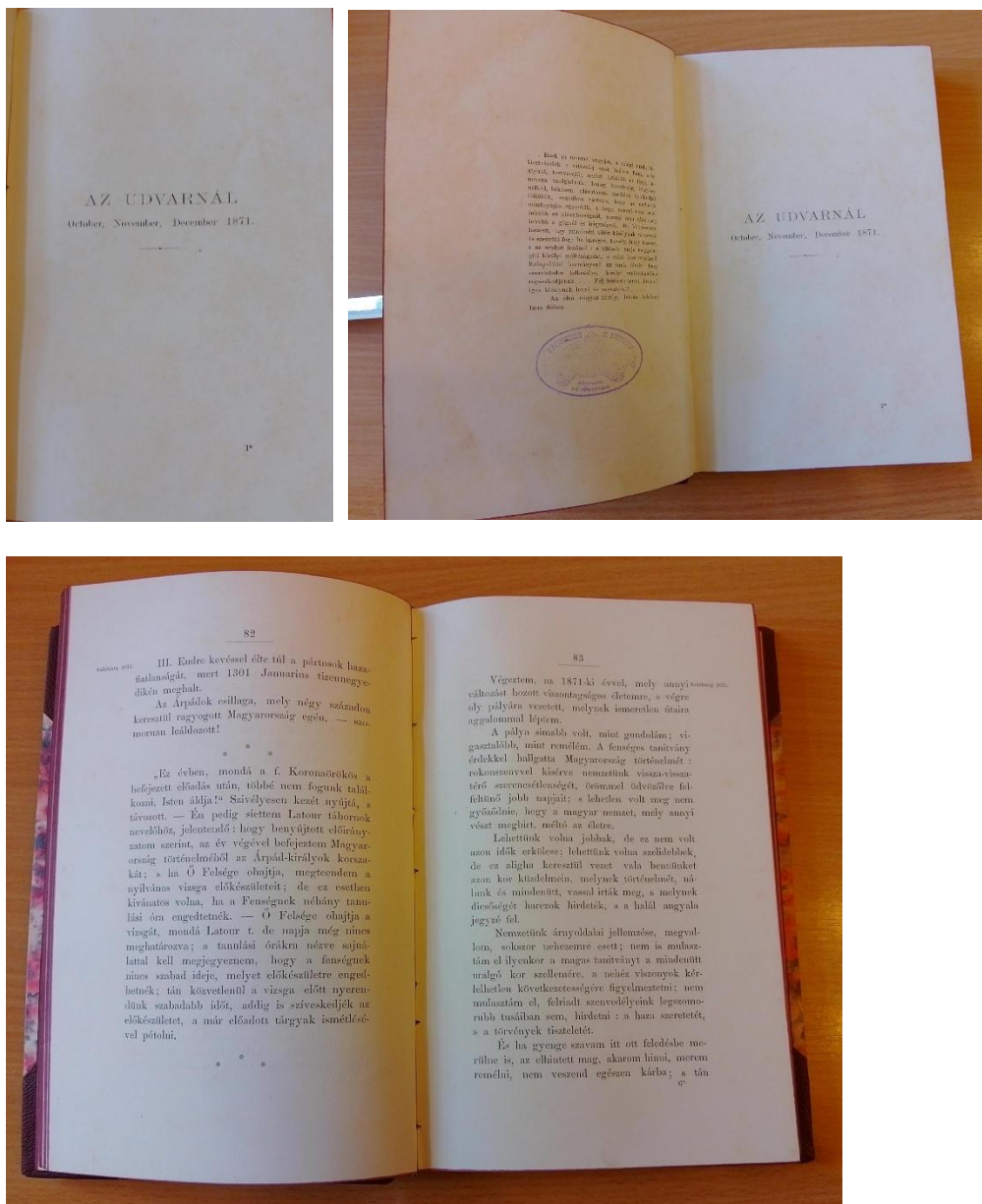
A Magyarországra érkező első bencés szerzetesek itáliaiak, csehek és németek voltak, akik a szó tág értelmében – írás, olvasás, iskola, mezőgazdaság, borászat, kézművesség, politika –, kultúrát terjesztettek. Szent István elsősorban a keresztény hit elterjesztését várta a bencésektől. A kontemplatív (elmélkedő), a monasztikus (a kolostor falain belül működő), az „*ora et labora*” szellemében tevékenykedő, kertészettel, szőlészettel, gazdálkodással kódexírással és másolással foglalkozó rend csupán 1802-től működött kiemelten az oktatás területén. A II. József-féle feloszlatás után ekkor éledt újra a bencés közösség. I. Ferenc 1802-ben új feladatként adta bencéseknek a tanítást. A királyi utasítás háttérében az állt, hogy a francia forradalom és a Martinovics-féle felkelés után szükségessé vált a katolikus szellemiség erősítése, mely a nevelés, tanítás, vagyis katolikus iskolahálózat-iskolarendszer támogatásával vált lehetővé. A 19. század folyamán alakult ki a bencés tanár identitás. A magyar történelem sok jeles alakját nevelték és oktatták bencések, *Széchenyi Istvánt, Rudolf trónörökös, Mária Valéria főhercegnőt és Habsburg Ottót.*

Széchenyi István: *Hitel*

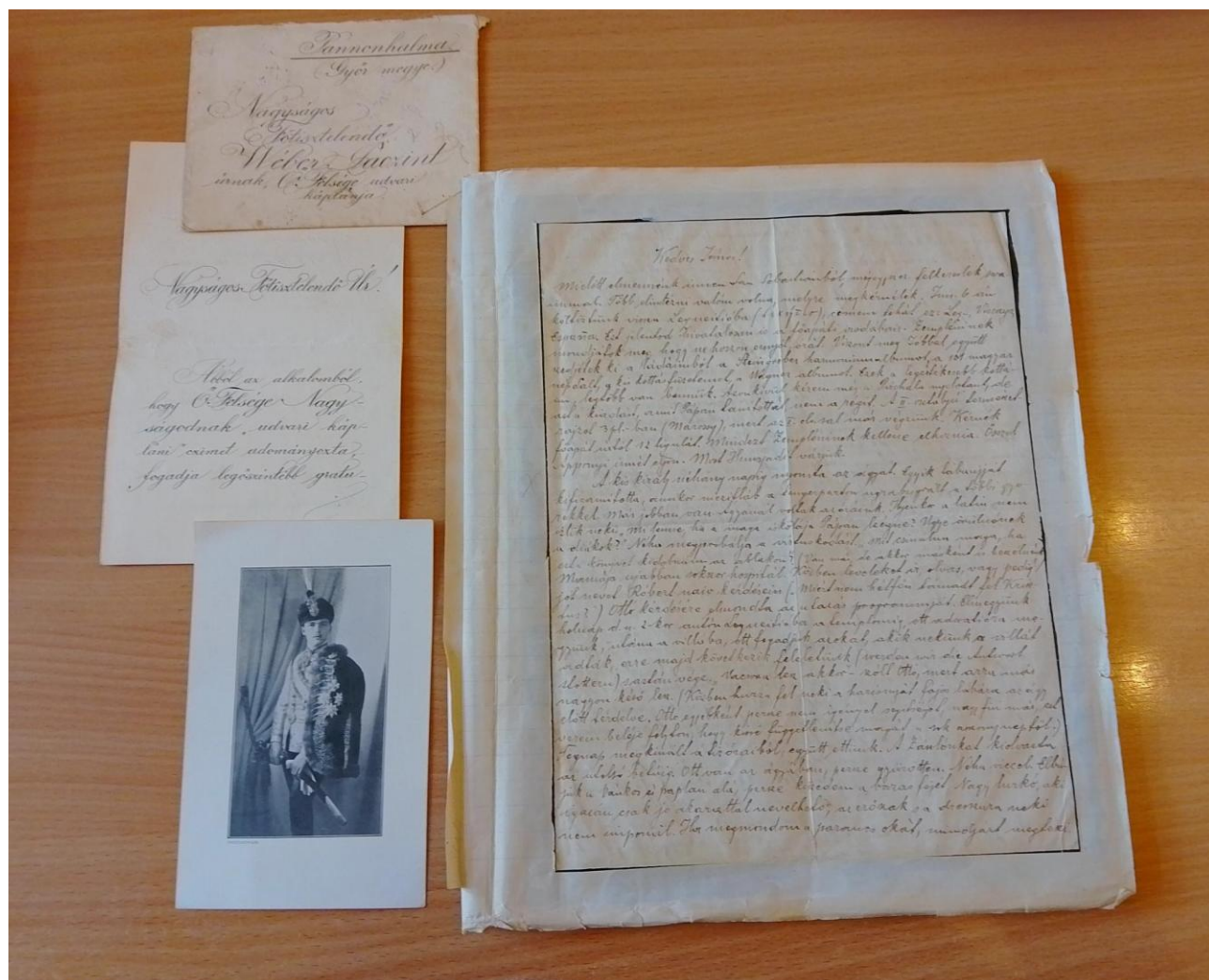
Pest, 1830

A középfokú iskoláit magánúton végző Széchenyi István, apja, Széchenyi Ferenc rendelkezéséből nyilvánosan vizsgázott a pesti Piarista Gimnáziumban, a szombathelyi Líceumban és a soproni Bencés Gimnáziumban. Sopronban *Cervus Ádám* és *Horváth Pál* bencések előtt tette le a vizsgáit, akik egy 1805. június 20-án kelt okiratban tanúsították, hogy „*Széchenyi István gróf magántanuló a humanitas (főgimnázium) első félévi anyagából szigorú vizsgálat után tehetségének és előhaladásának olyan jelét adta, hogy akárhány versenytárs közül a legkitűnőbbek közé kellene sorozni.*” Ezért őrizheti a pannonhalmi könyvtár Széchenyi Hitel című, nyomtatásban „*Honnunk szebbelkü asszonyinak*” ajánlott munkájának egy példányát, amit a szerző a „*Sopronyi katolika Gymnasiumnak*” dedikált.

Rónay Jácint:
Naplótöredék. Hetven év reményei és csalódásai. I–VIII.
 Pozsony, 1884–1888

A fordulatokban rendkívül gazdag, mozgalmas életet élt Rónay Jácint bencés szerzetes, tanár, majd pozsonyi nagyprépost, választott szkodári püspök, valóságos belső titkos tanácsos, természettudós, író, az MTA tagja, lélektannal foglalkozott, és ő volt a darwinizmus magyarországi megismertetője és első terjesztője. Az 1848-1849-es szabadságharc leverése után emigrációba kényszerült, ahol Kossuth fiait latinra tanította. 1860-ban hazatért és az országgyűlés tanügyi bizottsága tagjaként, valamint a Vallás és Közoktatási Minisztérium osztálytanácsosaként működött. 1871-ben ugyan kilépett a bencés rendből, és világi pap lett, de a szerzetesi szellemiség és lelkeség nyilván letagadhatatlanul érvényesült, mikor Rudolf trónörökösnek és Mária Valéria főhercegnőnek a nevelője lett. Kézírtos naplóját a pannonthalmi könyvtár őrzi, melyből egy saját maga által szerkesztett válogatás mindössze tíz példányban jelent meg 1884 és 1888 között.

Habsburg Ottó nevelői: Solymos Vendel, Weber Jácint, Blazovich Jákó, Bánhegyi Jób

IV. Károly Madeirán történt tragikus halála után a királyi család 1922-ben először Madridba, majd 1923-ban a baszkföldi Lequeitióba települt át. Zita királyné bencés nevelőket kér Bárdos Remig főapáttól, gyermekei, elsősorban Ottó fia számára, hogy magyar nyelvre, a magyar történelemre tanítsák és megismertessék vele a magyar kultúrát. A trónörökös bencés nevelői: **Solymos Vendel, Vlasits Róbert, Weber Jácint, Blazovich Jákó, Bánhegyi Jób.**

Weber Jácint 1901-ben Kistapolcsányban József főherceg nevelője is volt, majd 1926-ban Lequeitióban, 1929-ben Steenockerzeelben Ottó trónörökös és testvéreit oktatta és a királyi család lelkesze volt. 1935. június 27-én **Blazovich Jákóval** együtt részt vett a Leuveni Katolikus Egyetemen Habsburg Ottó doktori védésén.

Solymos Vendel más megbízatásai mellett a pápai és a kőszegi gimnázium jeles tanára volt. Ő alapította meg a Pápai Iparos Dalkört, ő vezette a Pápai Iparos Dalegyesegület Kamarazenekarát és a kőszegi bencés gimnázium 120 tagú énekkarát.

Az irodalomtörténettel, elsősorban a nőírókkal, művészettörténettel és esztétikával foglalkozó **Bánhegyi Jób** más feladatai mellett a győri bencés gimnázium jeles tanára volt. Tagja volt a Szent István Akadémiának, alelnöke volt a győri Kisfaludy Irodalmi Körnek, meghívott tagja az MTA Irodalomtörténeti Bizottságának. 1915. júniustól októberig **Blazovich Jákó** helyetteseként Habsburg Ottót magyar irodalomra tanította, majd 1930. októberében a gróf Zichy János, mint elnök és Ady Lajos tankerületi főigazgató, mint vizsgabiztos jelenlétében tartott érettségi vizsgálaton magyar irodalomból vizsgáztatta.

5.

**... jó lélekkel kell a tanítványoknak engedelmeskedniük,
mert "Isten a jókedvű adakozót szereti!"
(RB 5.16)**

A bencések a 19. század első felétől vállalták és végezték tudatosan a tanítást, a keresztény szellemiség, lelkeség közvetítését, iskolai kereteken belül. Már korábban is vállalták iskolák fenntartását, a felvidéki Modoron 1674 és 1786 között és Rév-Komáromban, ahol 1773-ban a jezsuita rend feloszlata után átveszik az érseki gimnáziumot.

1802 után nyolc közoktatási intézmény került a bencés rend kezelésébe: Győr, Sopron, Pápa, Nagyszombat, Esztergom, Pozsony, Komárom és Kőszeg egy-egy gimnáziuma. A 20. században további három gimnáziumot alapítanak Budapesten, Pannonhalmán és Csepelen. Az iskolák államosítása (1948) és a bencés rend részleges feloszlata (1950) után a 11 intézményből kettő maradt bencés kézben: a győri és a pannonhalmi gimnázium.

Bencés iskolai értesítők

Az iskolatörténet elsődleges forrásai a nyomtatott iskolai értesítők. Párlapos értesítők már a 18. századtól ismertek. A Habsburg Monarchiában az 1849-ben kiadott és 1850-től bevezetett egységes tanügyi rendelet *Organisationsentwurf* (Entwurf) előírta éves beszámoló kiadását, melyben ismertetni kellett, hogy az adott iskolában kik, mit és kinek tanítottak, tehát a tanári kart, a tananyagot és a tanulókat. A 20. században az iskolai értesítőkben az adott tanév rendjéről, az iskola életéről szóló beszámolókat is olvashatunk és helyet kaptak a tudományos munkát folytató tanárok igényes dolgozatai, tanulmányai is.